

JAARTALLEN GESCHIEDENIS HAARLEMMERMEER tot 1800

Versie 7 februari 2002 (ingekorte versie)

1250 Delen van Nederland stromen onder water. Door de eb-en vloedbeweging ontstaat een landschap met kleine meren, vaak door smalle landstroken van elkaar gescheiden. Het Leidsche Meer, het Spieringmeer, het oude Haarlemmermeer en het Oude Meer met een gezamenlijke oppervlakte van 9.100 hectare ontstaan.

1500 Tussen Leiden en Amsterdam liggen vier meren, van elkaar gescheiden door kilometers brede stroken goed bouw-en weiland, waarop enige welvarende dorpen en gehuchten zoals Nieuwerkerk, Rijk, Vijfhuizen, Beinsdorp, 's-Grevelsgerecht, Burgerveen en Abbenes liggen. De meren blijven groeien bij elke Zuidwesterstorm: steeds weer vreten de golven nieuwe stukken uit de slappe grond. De dorpjes Nieuwerkerk en Vijfhuizen verdwijnen in de loop der tijd in de golven.

1573 In mei wordt de slag op het Haarlemmermeer tussen de Nederlandse en de Spaanse vloot uitgevochten. De geuzen, strijdend aan de zijde van de Prins van Oranje onder admiraal Brandt, worden verslagen. De Spanjaarden verdrinken 246 ruggelings aan elkaar gebonden verdedigers van de stad Haarlem in het Haarlemmermeer vlakbij de plaats waar het latere gemaal Cruquius gebouwd zal worden.

1583 Inmiddels zijn alle stroken land verdwenen. De vier meren hebben zich verenigd tot één uitgestrekte plas, het Haarlemmermeer. Door een hoge watervloed ontstaan verschillende dijkbreuken langs het IJ, waardoor grote schade ontstond.

De eerste voorstellen tot droogmaking van het Meer worden overwogen.

Het hoogheemraadschap van Rijnland is tegenstander van de droogmaking vanwege het verlies aan waterberging. Haarlem heeft scheepvaartbelangen, en Leiden vreest derving van inkomsten uit de visserij, het zgn. vronrecht. Vooral van de kant van Leiden is er sprake van hevig verzet.

Het vronrecht wordt in 1583 aan Leiden verkocht en brengt de stad jaarlijks bruto zo'n f 2.000.00 op. Voorheen werden de wateren en plassen bij Leiden in erfpacht uitgegeven.

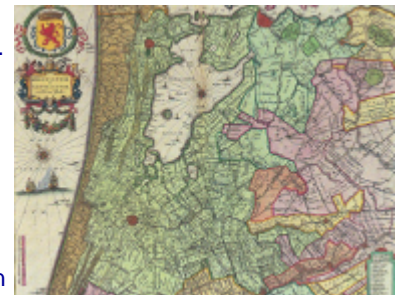
Al in 1435 wordt door hertog Philips van Bourgondie duidelijk gemaakt "dat niemand in het gemelde water zonder bewilliging van de stad Leyden zoude visschen, noch eenighe ruigh mocht snyden, noch vervoeren op zekere boeten, door den schout van de overtreders te vorderen".

Met koppigheid houden de bestuurders van Leiden aan dit recht vast, ook al vloeit het water over de weg tussen Haarlem en Amsterdam, en al vreest Leeghwater "dat het kind al geboren was, die 't zou beleven dat de Meer voor de poort van Amsterdam zal komen".

Er zijn in de voorgeschiedenis van de droogmaking van het Haarlemmermeer drie perioden te onderscheiden, waarin actief droogmakingsplannen worden beraamd, namelijk van 1615-1676, van 1720-1778 en van 1807-1855. Kenmerkend voor de 17e eeuw is dat de initiatieven om het Haarlemmermeer droog te maken alle van particulieren komen.

Zij brengen evenwel niet het gewenste resultaat, onder andere door de tegenwerking van Amsterdam, Haarlem en Leiden, die onder meer beducht zijn voor hun scheepvaartbelangen en ook vrezen dat de waterverversing van de grachten aangetast wordt.

1617 Het eerste (dat wil zeggen vroegst bekende) droogmakingsplan wordt door Gerbrant Meuss, een landmeter uit Uitgeest gemaakt en aangeboden aan de Staten van Noord-Holland. Vanwege de economische belangen van Haarlem en Leiden, die tegen de uitvoering van het plan waren, gaat het niet door.

Het plan bestaat uit een ongedateerde kaart van na 1615 die topografisch gezien veel lijkt op de in 1615 voltooide kaartwerken van Floris Balthasarsz. Van Berkenrode. Het is een vrij ruw plan wat het Spieringmeer en het Kagermeer buiten de Ringdijk laat. Het lijkt er op dat hij de droogmakerij in een westelijke en oostelijk deel indeelt, met een onderbemaling op de Hoofdvaart. Dit blijft echter gissen omdat alleen de kaart bekend is en helaas geen geschreven plan. In dit jaar dienen Anthonius de Hooch c.s. een eerste verzoek tot staatsoctrooi voor de droogmaking bij de Staten van Holland in. De Hooch is burgemeester van Gorinchem. Het verzoek wordt afgewezen omdat het een aantal zaken ongeregeld liet, zoals de scheepvaartbelangen van Leiden, Haarlem en Amsterdam.

1629 De in 1575 geboren Jan Adriaansz. Leeghwater, die later één van de bekendste makers van droogmakingsplannen blijkt te zijn, maakt zijn eerste droogmakingsplan, dat wil zeggen de vroegst bekende kaart, gebaseerd op het plan van Meuss. Ook Leeghwater laat het Spiering-en het Kagermeer buiten de Ringdijk om als boezem te kunnen dienen.

Van dit plan is één kaart bekend, aanwezig in het gemeente-archief van Haarlem.

Dit plan, een kaart en een "cleyen boecxken" is echter nooit in druk verschenen. Hierna verschijnen er een paar jaar geen nieuwe plannen, tot in 1631 Mr. Gerard Meerman (1593-1638), advocaat te Leiden, met een octrooiverzoek komt. De inhoud van zijn plan

is onbekend. Het wordt ook afgewezen. In 1635 maakt Leeghwater op eigen kosten een nieuw, tweede droogmakingsplan. In essentie wijkt dit plan nauwelijks af van het uit 1629 daterende voorstel. Hij betreft echter wel het Kagermeer bij de droogmaking. Op de kaart, waarvan er drie bekend zijn geeft Leeghwater aan dat hij van de kaart van Meussz. is uitgegaan, en hier en daar een verbetering heeft aangebracht. Buiten de drie kaarten is er over dit plan geen andere documentatie bekend.

1640 Jacob Bartelsz. Veeris (Veris) maakt een goed doordacht droogmakingsplan.

Het gaat uit van het droogmaken van het meer met 108 molens die het meerwater in een voorboezem bij Halfweg te malen, waarna 15 bovenmolens het water het in Rijnlands boezem malen. Voor een ruime waterberging laat hij het Kager-en Spieringmeer buiten de Ringdijk.

Ook bedenkt hij een ruime schutsluis ten noorden van Halfweg die zou moeten lozen op het IJ.

Vlak na de verschijning van dit plan presenteert Leeghwater in 1641 zijn derde en laatste droogmakingsplan. In dit plan zijn elementen opgenomen uit het plan van Veerisz. Hij laat het Kagermeer buiten de Ringdijk als boezem. Hij legt zijn schematische plan tot bedijking en droogmaking van het Haarlemmermeer aan de Staten van Holland en Westfriesland voor, aan de stadhouder Frederik Hendrik en aan de burgemeesters en raden van enkele grote steden. De Staten gaan niet akkoord met het plan, ondanks de welwillende houding van Rijnland. Leiden en Haarlem hadden grote bezwaren tegen het plan. Leeghwaters derde plan wordt bekend als het "Haarlemmer-Meer-Boeck". Hierin gaat Leeghwater uit van het droogmalen van het Meer met 160 achtkantige windwatermolens.

De kosten worden geraamd op f 3.690.000,00.

De gedrukte toelichting vormt de eerste druk van zijn "Haarlemmer-Meer-Boeck", waarin opgenomen het uit **1640** daterende plan van Veeris.

In **1642** geeft Claes Arentsz. Colevelt, landmeter in Leidse dienst een boekje uit, getiteld "Bedenckingen over het droogmaken van de Haerlemmer ende Leydsche Meer, honderd twee en zeventig artuculen".

In **1650** komt Leeghwater te overlijden.

Het Haarlemmermeer heeft inmiddels een omvang van 15. 030 hectare.

Onder de titel "Aan de Leeuw van Holland" dicht Vondel in **1641**:

"Wat baat het met uw klauw al 't Oost en West te plokken,
Nadien u bijt in 't hart dees wrede waterwolf,
Nu uit, om over u eerlang te triomferen.
O, Landleeuw waak eens op en wek met enen schreeuw
Al 't veen, de Kennemers en Rijnlands oude heren
Met d'Amsterlander tot noodhulp van hun leeuw
Men sluite met een dijk dit dier, dat U komt plagen.
De windvorst vlieg'er met zijn molenwieken toe,
De snelle windvorst weet de waterwolf te jagen
In zee, vanwaar hij u kwam knagen nimmermoe.
De veenboer zit en wenst dees water-jacht te spoeien
En 't veenwif roept: hij ruimt. De landleeuw weidt op 't ruim,
En zuigt zijn long gezond aan d'uiers van de koeien.
Zo wint de landleeuw land, zo puurt hij goud uit schuim !".

1662 Tijdens een stormvloed komt het water tot aan de poorten van Amsterdam.

De staten van Holland willen maatregelen nemen. Rijnland stelt voor langs de oostzijde van het Meer een dijk van 15 km. lengte aan te leggen.

1724 Niet alleen in de 17e eeuw maar ook in de 18e eeuw is het Haarlemmermeer een inspiratiebron voor (gelegenheids")dichters. In dit jaar wordt een gedicht gepubliceerd, met een bijbehorende afbeelding van "een Man, aan de kant van de Haarlemmermeer staande", die onder meer over Het Meer zegt: "Hy schynt noch daaglyks meer en meerder Land te eeten, Doch word nog niet verzaad door al zyn hong'rig vreeten".

1726 Pierre Louis Daunis, een uit Frankrijk afkomstige legerofficier, presenteert zijn eerste plan tot volledige droogmaking van het Meer. Het plan behelst om ten zuiden van Halfweg een door hem uitgevonden watermachine te bouwen. Deze machine moest met behulp van zo'n 100 windmolens het meer droogmalen. Nog in hetzelfde jaar presenteert hij een tweede plan.

1727 Er verschijnt een heruitgave van Leeghwaters pleidooi voor droogmaking van het Haarlemmermeer. Het is inmiddels de 10e druk. In dit jaar volgt meteen de uitgave van het tegenbetoog van Coleveldt, in de vorm van de 2e druk van zijn "Bedenckingen over het droogmaken van de Haarlemmer ende Leydsche Meer".

Dit is voor landmeter Cornelis Velsen, in dienst van het Hoogheemraadschap van Rijnland, weer aanleiding om een boekje te laten verschijnen getiteld "Aanmerkingen over de tegenwoordige staat van de Haarlemmer Meer". In zijn betoog neemt hij het op voor Leeghwater. Het boekje is meer een pleidooi voor droogmaking dan een uitvoeringsplan.

1742 Als de meren inmiddels 16.540 hectare groot zijn maakt Cruquius (Nicolaas Kruijck) samen met Bolstra en Noppen in opdracht van het bestuur van het hoogheemraadschap van Rijnland een ontwerp tot drooglegging van het Haarlemmermeer, waarbij voor het eerst op een uitwatering te Katwijk wordt gerekend. Dit plan wordt wel omschreven als het meest uitgewerkte en best gedocumenteerde plan uit de 18e eeuw.

Een variant van dit plan van de hand van Melchior Bolstra (met medewerking van Noppen en Waltman) verschijnt in 1757. Een jaar later, in 1743, verschijnt het plan tot droogmaking van het Meer met 120 molens van Dr. Conradus Zumbag de Koesfelt. Er bestaat waardering voor dit plan bij het hoogheemraadschap van Rijnland. Hij krijgt er 150 gulden voor.

1755 Ongewoone waterbeweging in het Haarlemmer-Meer, bespeurt op de 1 november 1755.

1764 Drie jaar na de geboorte van de latere maker van het belangrijkste droogmakingsplan uit de 19e eeuw, Frederik Godard Baron van Lynden van Hemmen in 1761, schrijft De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen een prijsvraag uit onder de titel: "Welke zijn de beste en minst kostbare middelen om het afneemen der oevers van het Haarlemmermeer te beletten?".

De prijsvraag wordt in 1766 herhaald. Feitelijk zijn de in beide jaren in totaal 15 ontvangen voorstellen onbevredigend. Geen enkel voorstel wordt uitgevoerd. De inzending van D. Meese uit Franeker wordt in 1767 met goud bekroond. Het wordt gepubliceerd in de verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen.. Hij achtte "droogmaking fysiek onmogelijk" en stelde voor om paalwerk langs de oevers aan te brengen met aan de binnenzijde groen rijswerk. De oevers zouden moeten worden beplant met gewassen, nadat de veengrond met zand of puin was vermengd. De totale kosten worden geraamd op f 17.000,00. Een speciaal in het leven geroepen commissie voor de beoordeling van droogmakingsplannen ziet echter in drooglegging het beste middel tegen landverlies. Evenals in 1727 en 1736 verschijnt er een heruitgave van Leeghwaters uit 1641 daterende (3e) droogmakingsplan.

1767 Rijnland laat, om het gevaar van een aaneengroeiend Haarlemmermeer, Westeinderplas en Braassemmeer te voorkomen een zware dijk aanleggen langs de zuid-en oostzijde van het Haarlemmermeer. In Aalsmeer wordt in verband daarmee op 8 maart een bid-en dankdag gehouden, ook in de jaren daarna.

Een commissie bestaande uit Jan Engelman, Christiaan Brunings, Nolke Iges Hania, Dirk Klinkenberg, Barend Ariesz. Goudriaan en Melchior Bolstra komt met het advies om eerst de gehele oostelijke oever bij Aalsmeer en de bedreigde noordelijke oevers te verstevigen. Deze met steen bestorte oeverwerken komen ook werkelijk tot stand en blijken goed te voldoen.

1769 Over het wel of niet droogmaken was de in 1767 ingestelde commissie verdeeld. Klinkenberg en Goudriaan zijn voor de drooglegging en komen dan ook in dit jaar met hun beider droogmakingsplan. In hun plan zou het Meer met 112 molens leeggemalen worden, waarna 50 molens het water uit Rijnlands boezem zouden lozen. De geraamde kosten zijn f 9.000.000,00 voor 19.000 bunder.

1775 In de nacht van 4 op 5 september breekt ten westen van Halfweg de Spaarndammerdijk door, waardoor andermaal landverlies ontstaat. Door de staten wordt geld beschikbaar gesteld voor het aanbrengen van 1.500 meter palen aan de oostzijde van het Meer. Ook deze oeverbescherming bleek niet bestand tegen "de waterwolf"

1782 Een Amsterdamse kaper overvalt een Friese turfschuit op het Haarlemmermeer.

EEN ROOFOVERVAL OP HET HAARLEMMERMEER IN 1782

Onder deze spannende titel publiceerdemeester J. Nieuwenburg ooit een belevenis op het Haarlemmermeer in het boekje "Van Haarlemmermeer tot Haarlemmermeerpolder – Graan voor vis, goud uit schuim".

Dit was een speciaal voor het onderwijs geschreven bronnenboekje in de "Levend Land"-serie.

Het verhaal ging als volgt:

"Vele Amsterdammers bergden in het najaar hun plezierjachten op tot het volgende voorjaar. Dit hadden in het jaar 1782 een paar rijke Amsterdammers kooplieden ook gedaan.

Enige booswichten, echte waterschuimers, zagen echter kans een tweetal van die vaartuigjes, waaronder het fraaie jacht, "De gele Vink" genaamd, te stelen en er onopgemerkt het Haarlemmermeer mee op te varen.

Een Friese turfschipper, die zijn lading turf naar Leiden had gebracht en weer op de thuisreis was, keek heel verbaasd midden in de winter twee plezierjachten op het woelige Meer aan te treffen. Juist had hij zijn knecht op de Engelse vlag gewezen, die "De gele Vink" in top voerde, toen hij dit vaartuig recht op zich zag komen.

Even later hoorde hij zich toeroepen: "Strijk je zeilen en draai bij".

De kloeke schipper dacht er geen ogenblik aan dit bevel op te volgen. Hij nam zijn zware bootshaak op en wachtte af, wat er ging gebeuren.

Scherp draaide "De gele Vink" bij en meteen dreunde er een schot uit het koperen kanon, waarmede het jacht bewapend was. Nog gaf de schipper niet toe, maar bleef bij het roer staan, gereed om toe te slaan".

De waterschuimers, wie het niet om de turfschuit, maar wel om de gevulde beurs van de schipper te doen was, stuurden zó, dat de

beide vaartuigen boord naast boord kwamen te liggen. Vlug sprongen er een paar van top tot teen gewapende bandieten over en na een hevig gevecht, waarbij de schipper met de bootshaak en de knecht met de pompzwengel rake klappen uitdeelden, gelukte het de rovers de beide Friezen te overweldigen en zich van het aan boord zijnde geld meester te maken.

Spoedig waren de snelvarende schuiten buiten het bereik van de Friezen, wie niets anders overbleef dan, in Amsterdam aangekomen, bij het gerecht aangifte te doen van de roofoverval.

Zo brutaal waren de kapers, dat zij enige maanden later met de intussen door hen veranderde jachten weer naar Amsterdam terugkeerden. Niettegenstaande ze zich vermomd hadden, werden ze herkend en gegrepen.

Natuurlijk zeiden ze van niets te weten maar een ferme ranseling hun door de gerechtsdienaren naar het gebruik dier tijden toegediend, bracht hen tot bekentenis.

Het geroofde geld hadden ze verbrast, maar de eigenaars van de gestolen jachtjes kregen hun beschadigde vaartuigen terug. Met enige jaren gevangenisstraf hebben de rovers hun misdaad moeten boeten”